

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

langdurende groepen. Patiënten zonder persoonlijkheidsstoornis kenden een grotere verandering tijdens de eerste zes maanden; in zes tot zesendertig maanden veranderden patiënten in langdurende groepen nog wel meer, maar nooit zoveel als patiënten in de kortdurende groepen. Klinisch betekent dit dat patiënten eerst grondig moeten worden geëvalueerd wat betreft de aanwezigheid van persoonlijkheidsstoornissen alvorens de behandelduur wordt bepaald. Patiënten met persoonlijkheidsstoornissen worden zo gevrijwaard van onnodige breuken in de therapeutische alliantie en hechting; patiënten zonder persoonlijkheidsstoornis kunnen behoed worden voor een therapie die langer duurt dan voor hen nodig is.

De waarde van dit boek ligt vooral in de bijdrage die het levert aan het op gelijke hoogte brengen van psychoanalytische groepspsychotherapie met andere *evidence-based* groepstherapieën. Daarmee voegt het zich naar een tijdgeest waarin vooral wat geteld kan worden nog mee lijkt te tellen. Als voorlopig verslag van het gevoerde onderzoek voldoet het wel, maar als handleiding voor groepspsychotherapie mocht het iets meer zijn.

Literatuur

GARLAND, C. (2010). *The groups book — Psychoanalytic group therapy: principles and practice*. Londen: Karnac.

Psychoanalyse en technocultuur

Bespreking van

Alessandra Lemma & Luigi Caparrotta (red.) (2014 [2013]). *Psychoanalysis in the technoculture era*. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 65672 6, 134 pp., £ 28,99

MARK KINET

Internet en cyberspace werden de voorbije decennia al onder de psychoanalytische loep genomen door pioniers als Sherry Turkle en Slavoj Žižek, die de digitale wereld als een speeltuin voor onze postmoderne, vlottende identiteit beschouwen. De eerste ziet haar als een evocatief object dat ons helpt om ons meer bewust te worden van wat ons mens-zijn betekent. Žižek attendeert ons bovendien op de virtuele aard van onze alledaagse werkelijkheid. Deze wordt immers gefilterd door objectrelaties en verkleurd door de onzichtbare bril van de overdracht, en draagt steeds de stempel van projectieve of introjectieve processen. Ook fungeert internet als een voortdurend online beschikbare en voedende schermmoeder, die een transitionele ruimte opent van binnen én buiten, gevonden én uitgevonden. Recent wijdde ik hieraan nog uitgebreide beschouwingen (2013, p. 65-89). Het boek *Psychoanalysis in the technoculture era* in de reeks *Beyond the couch* vertrekt vanuit een uitdrukkelijker klinisch perspectief. Hoe werken we psychoanalytisch met nieuwe technologie *in de praktijk*? Na een voorwoord door Peter Fonagy en een inleiding door de redacteuren volgen zeven hoofdstukken van diverse contribuënten met sterk uiteenlopende standpunten, doorspekt met verhelderend casusmateriaal. Het gaat dan over de invloed van nieuwe technologie op de analytische setting, over cyberpassie en e-rotische overdracht, over klinische controversen bij telefonische of

Skype-analyse, over de invloed van nieuwe technologie op onze psychische (vooral adolescenten) ontwikkeling. De bundel eindigt met een forensische bijdrage over digitale zedendelicten die in overeenstemming met Freuds theorie door onbewuste schuldgevoelens blijken ingegeven.

In het begin van het boek wordt meteen provocatief naar het Vaticaan verwezen, dat biechten via een iPhone-app verbiedt. Dit contrasteert met de verrassende vaststelling dat een derde van een steekproef (n = 62) van Britse psychoanalytici zich al aan telefonische of Skype-psychotherapie heeft 'bezondigd'. In tegenstelling tot de oudere, computeranalfabete generatie integreren zij technologische ontwikkelingen en zijn ze niet bevreesd de analytische setting hierdoor in het verderf te storten. Wel treden ze hieromtrent niet vaak in de openbaarheid. Blijkbaar vrezen ze door het establishment of een psychoanalytisch Boven-Ik van wangedrag te worden beschuldigd. Vincenzo Bonaminio waarschuwt de conservatieve meerderheid dat ze het risico lopen te functioneren als een analoge wekker in een digitale tijdperk (p. 97). Andrea Sabbadini gewaagt in dit verband van het verschil tussen 'digitale immigranten' en 'digitale autochtonen'. De laatsten zijn met hedendaagse technologie opgegroeid en gaan hier veel natuurlijker mee om.

Zeker breken diverse contribuanten in het boek een lans voor psychoanalytisch onderzoek van hedendaagse communicatie en haar invloed op ons *onzelf* zijn en ons *samen* zijn met anderen. De meeste auteurs nemen tegenover de nieuwe communicatiemiddelen een constructieve en genuanceerde houding aan. Cultuurpessimistische angsten zijn volgens hen uit den boze. Elke toename van technisch vermogen is moreel neutraal en kan zowel ten goede als ten kwade gebruikt worden. In onze geglobaliseerde wereld kan digitale technologie toegankelijkheid van psychoanalytische ondernemingen verhogen of een brug slaan naar live hulpverlening die geografisch of psychologisch (nog) te veraf ligt. Is trouwens

ook de klassieke setting op de sofa met de analyticus buiten het gezichtsveld niet erg kunstmatig en sterk verschillend van andere sociale of professionele contacten? Kenmerkt het horen en zien er zich niet door *telefonie* en *televisie*? Reeds in zijn technische geschriften vergelijkt Freud de analyticus met de telefoonontvanger die zijn onbewuste op dat van de patiënt afstemt. En zou er veel veranderen aan de vermeende anonimiteit van de analyticus als men hem googelt?

Psychoanalyse is in de eerste plaats een ontmoeting met een begrijpende geest, ongeacht de 'ruimte' waarbinnen dit gebeurt. Na een eeuw is overvloedig gebleken dat veranderingen in de setting voordelig kunnen zijn, op voorwaarde dat bepaalde technische en ethische principes worden bewaakt. We creëren een veilige omgeving waarbinnen we de grondregel installeren en empathisch luisteren met vrij vlottende responsiviteit. Psychoanalytisch werk met weerstand en overdracht moet rigoureuus maar niet rigide gedefinieerd worden. Bekommernis om verdunning is begrijpelijk, maar biedt het zorgvuldig bewaken van dergelijke essentiële principes niet voldoende waarborg voor een psychoanalytisch proces? Slechts Florence Guignard hamert op de gevaren van internet voor onze psychische ontwikkeling. Het zou borderlinepathologie doen toenemen, zorgt voor erosie van latentie(tijd) als uitstel tussen wens en bevrediging, voor teloorgang van belichaamde intimiteit, et cetera. Velen wijzen erop dat het internet 'de-abjectivert'. Onze binnenkant van vochten en excrementen verdwijnt. De (computer)muis baart een berg van almachtige controle, waar wensen onder andere door ontkenning van lichamelijke beperkingen onmiddellijke bevrediging vinden. Desalniettemin blijven we echter 'goden met anussen' (p. 10).

Naar aanleiding van zijn klinische ervaring met tekst- en e-mailberichten vindt Glen Gabbard het een vergissing schriftelijke communicatie onveranderlijk als weerstand of *acting-out* te beschouwen. Hij herinnert

aan Freuds autoanalytische correspondentie met Fliess en aan jeugd dagboeken die Marie Bonaparte op de sofa van Freud analyseerde (p. 40). We moeten ons ontvankelijk opstellen voor materiaal van de patiënt. Nodeloze afwijzing dient vermeden te worden. De patiënt mag geenszins het gevoel hebben zich naar psychoanalytische «vereisten» te moeten plooiën. Gabbard bespreekt een patiënte die in een incestueuze relatie met haar broer soelaas vond om een koude, narcistische moeder te overleven. Het internet met zijn pseudoniemen en wachtwoorden opent voor velen een afgeschermd wereld waar geheime/verboden inhoud kunnen verschijnen. Dergelijk parallel materiaal moet systematisch in de sessie gebracht worden en kan zich dan uitstekend lenen voor volbloed psychoanalytisch werk. Meer nog dan spreken tempert schrijven affect en kan het ertoe bijdragen vruchtbaar te reflecteren. In het bijzonder kan e-rotische overdracht zodoende van zinsverbijsterend potentieel worden ontdaan. De analyticus is verantwoordelijk voor het bewaken van grenzen.

De psychoanalyse behoort met een open geest de culturele invarianten van de innerlijke wereld te herkennen en te bewerken (p. 98). Voldoende zelfvertrouwen is noodzakelijk om zich vrij in een met exponentiële snelheid veranderende wereld te kunnen bewegen. Angstvallige pogingen haar maagdelijke zuiverheid te bewaren zorgen voor starheid die weinig sexy oogt voor de zo beweeglijke jongere generatie. Dit boek is onder andere een mijlpaal omdat onder het toezien oog van gevestigde namen het licht op groen springt voor grotendeels onbetreden digitale paden. Twee en een half miljard mensen zijn momenteel online. Naar verluidt zal hun aantal tegen 2020 verdubbeld zijn. Psychoanalytici aller landen, *get real!*

Literatuur

KINET, M. (2013). *Psychopathologie van het hedendaags leven*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Onbewust verlangen en politiek

Bespreking van

Eszter Salgó (2014 [2013]). *Psychoanalytic reflections on politics — Fatherlands in mothers' hands*. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 62737 5, 208 pp., £ 28,99

SANDRA SCHRUIJER

In *Psychoanalytic reflections on politics — Fatherlands in mothers' hands* verkent Eszter Salgó de rol van onbewuste verlangens (illusies, fantasieën, dromen) in het functioneren van politieke gemeenschappen. De wens van de mens is «to find in public life the resolution, love and wholeness that were lost, to *unite* what vanished [...] and to integrate what remained fragmented in private life» (p. 6). Politieke leiders spelen hierop in teneinde een machtspositie te bereiken en uit te bouwen. Kernbegrip in haar beschouwing is de «fantastic family», een metafoor van een politieke gemeenschap, verwijzend naar de burger enerzijds die hunkert naar een vaderfiguur die beschermt en een moederfiguur die verzorgt, en de politieke leider anderzijds die ouderfuncties vervult. In een werkelijk democratische samenleving, zo stelt Salgó, neemt het politieke leiderschap de rol van «good enough mother» en «Symbolic Father» op zich en laat burgers, middels het scheppen van transitionele ruimtes, de samenleving mede vormgeven. Het zijn vooral de ideeën van Lacan en Winnicott die haar hebben geïnspireerd in haar analyses van politieke gemeenschappen, te weten Hongarije, Italië en de Verenigde Naties. Zo beschrijft ze de nationalistische pogingen van Victor Orbán en de successen die hij boekte op grond van een onverwerkt trauma, ontstaan door het Verdrag van Trianon uit 1920, waarbij Hongarije zevenenzestig procent van zijn land moest afstaan. Verder analyseert ze de hoop die gevestigd